

COL·LECCIÓ LA TALAIA, 17
Arrelats

Edicions Sidillà SL

La Bisbal d'Empordà 17100

info@edicionsidilla.cat

www.edicionsidilla.cat

© dels textos: Xavier Cortadellas, Judit Pujadó i Ignasi Revés

© Fotografies: Judit Pujadó

© d'aquesta edició: Edicions Sidillà

Disseny: J. Pujadó

Correcció: Xavier Cortadellas

Primera edició: febrer 2021

Edicions Sidillà és soci protector d'Amics de la Bressola

Aquest llibre s'ha imprès a la Impremta Pagès, d'Anglès.

L'edició d'aquest llibre ha rebut una subvenció de la Diputació de Girona

Diputació de Girona

ISBN: 978-84-122240-4-7

Dipòsit legal: GI 29-2021

Tots els drets reservats. Si voleu fotocopiar parcialment aquest llibre, feu-ho legalment contactant amb CEDRO: 932720445 o cedrocat@cedro.org

XAVIER CORTADELLAS GRATACÒS
JUDIT PUJADÓ PUIGDOMÈNECH
IGNASI REVÉS REVÉS

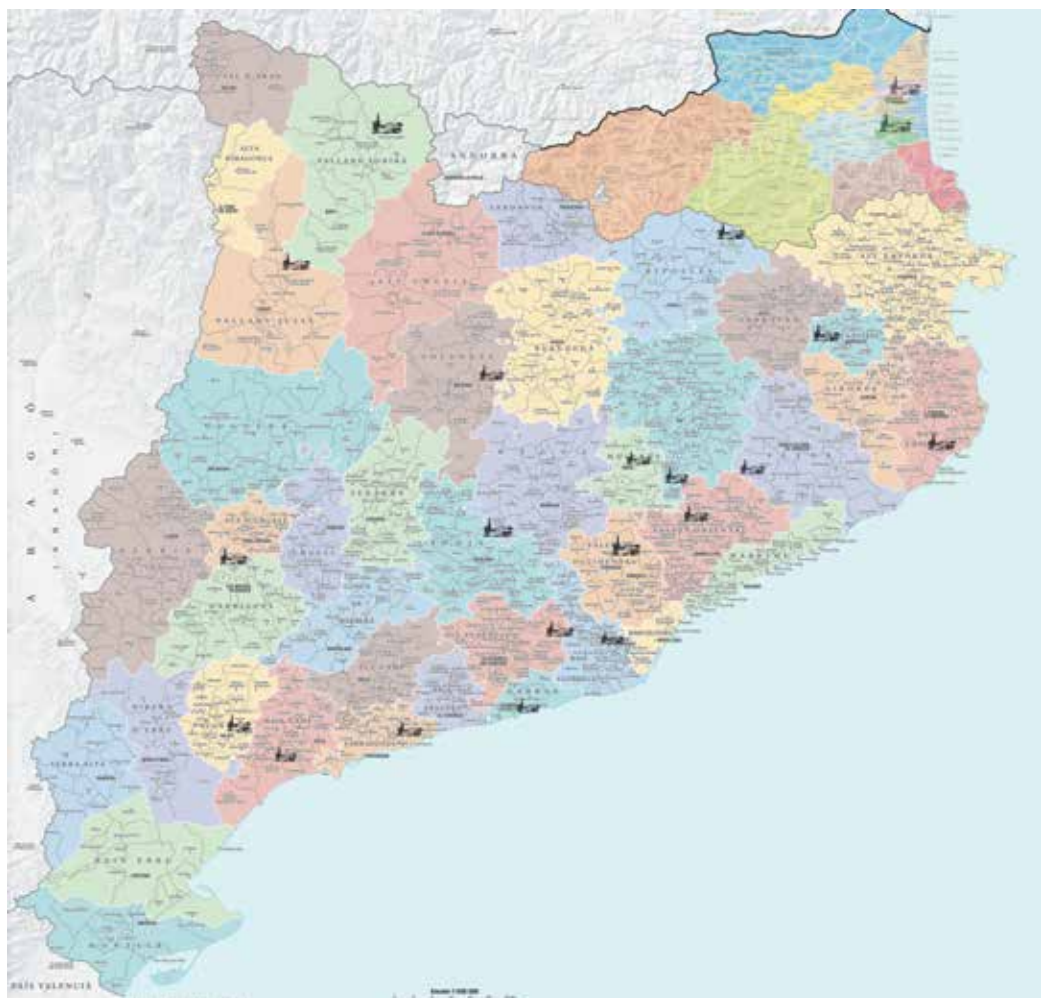
Arrelats

**Les famílies més antigues de
Catalunya**

La Bisbal d'Empordà, 2021

«Quantes i quantes engrunes d'avantpassats porto vives!».
La vida i la mort de Jordi Freginals, Josep Pou i Pagès.

«Allò que vas heretar dels teus pares, afanya't a posseir-ho».
Faust, Goethe.

«Estimo aquesta terra com un amant fidel i ardent».
Porrera, Lluís Llach.

«La tradició és un riu on totes les generacions prenen aigua».
Roger Mas.

Sumari

- 8 La memòria retinguda
- 15 El mas
- 18 L'hereu
- 20 La memòria
- 22 El futur
- 25 Les famílies
- 29 Agraïments
- 32 Can Rovira. 1182. Sant Miquel de Campmajor
(el Pla de l'Estany). Vint-i-nou generacions a la mateixa vall.
- 52 Can Casamada. 1217. Castellar del Vallès
(el Vallès Occidental). Tocant de peus a terra.
- 70 El Mataró de Cerdans. 1218. Cerdans. Arbúcies (la Selva).
La vida entre els arbres.
- 88 Can Torrallardona. 1230. Castellfollit del Boix (el Bages).
Un som tots i tots som un.
- 108 Els Padrís. 1289. Moià (el Moianès).
La voluntat de permanència.
- 122 Els Molla. 1338. Calonge (el Baix Empordà).
Rebels i remences.
- 138 Els Nualart. 1352. La Garriga (el Vallès Oriental).
Vinculats al poble i a la terra.
- 160 Can Castellví de la Rierada. 1380. Molins de Rei (el Baix
Llobregat). La història viva.
- 182 Casa Postils. 1414. Navès (el Solsonès).
Un port d'entrada a la vall d'Ora.
- 204 El Molí de la Llavina. 1497. Centelles (Osona).
La llegenda de l'espasa d'or.
- 228 Casa Sales. 1510. Perpinyà (el Rosselló).
La possibilitat de ser dels Sales de la Ribera.

- 248 Can Pasqual. 1531. Gelida (l'Alt Penedès).
La història retinguda.
- 266 Els Bartra-Roig de la Masia de la Serra. 1540.
Sant Pere de Ribes (el Garraf). Quatre cellers i una gruta als
peus del Montgròs.
- 282 Els Jonqueres d'Oriola. 1559. Cornellà del Bèrcol
(el Rosselló). Els primers mil anys dels Jonqueres (d'Oriola).
- 300 Cal Dalmau del Pou. 1583. La Nou de Gaià (el Tarragonès).
El privilegi de l'aigua.
- 314 Els Buxeda de Ca n'Illa. 1592. Molló (el Ripollès).
Entre la continuïtat i l'oblit.
- 326 Els Orteu de Casa Borrut. 1598. Esterri de Cardós (el Pallars
Sobirà). Un per a tots i tots per a un.
- 342 Els Baiges de Cal Bargalló. 1608. Montbrió del Camp (el
Baix Camp). La casa és per fer-la servir.
- 358 Els Cuberes de Gramuntill. 1635. La Pobla de Segur (el
Pallars Jussà). Guardians de Collegats.
- 372 Els Fernández del Mas d'en Gregori/ Can Pellicer. 1670.
Porrera (el Priorat). El ventre de la mare.
- 390 Els Cau de Cal Miqueló. 1778. Puiggròs (les Garrigues).
A la gent que vingui.

La memòria retinguda

Aquest és un llibre sobre la memòria. Qui diu sobre la memòria diu també sobre la història, és clar, sobre la forma com la història es concreta en cadascun de nosaltres a través de les generacions que ens precedeixen, a partir del que ens han explicat els pares i els avis, del relat propi sobre el qual ens hem construït. El relat de la memòria familiar és únic i alhora vibra dins d'un canemàs més gran on hi ha la història que ens sosté i que sosté els pobles. El relat familiar s'hi entortolliga. S'hi barreja. De vegades s'hi dissol. De vegades hi destaca. De vegades el contradia. Sovint la memòria familiar és una àncora que enclava la història gran en un port concret, íntim i petit. El nostre port. Una terra. Una gent. Orwell escrivia a 1984 que «qui controla el passat controla el futur. Qui controla el present controla el passat». El relat històric mai no és ni serà innocent. Tampoc no ho és la memòria. Per això precisament és tan important anar-nos dient, anar-nos explicant, anar-nos relatant, sobretot en aquest nostre país, on la història ha hagut de ser rescatada amb tantes dificultats d'un camp de batalla molt llarg.

No parlem de la memòria per nostàlgia, sinó perquè pensem de quina manera un llegat com aquest pot atènyer el futur. La mateixa paraula *memòria* prové de Mnemòsine, la deessa grega filla del Cel i de la Terra (Urà i Gea). Els grecs explicaven que va passar nou nits amb Zeus i que d'aquelles nou nits en van néixer les nou muses, les que inspiren les arts i les ciències. Els grecs, amb la mitologia, no tenen rival. La memòria, per bé o per mal, pesa molt sobre el país —sobre tots els països— i els condicionen. La memòria no és,

doncs, una capsa que es pugui tancar. La memòria és el que inspira el futur.

En aquest llibre hi trobaran persones que s'han espavilat i que han tirat endavant projectes que venen de molt lluny, projectes que han sabut rumiar, que els han adaptat als temps nous, que han lluitat per tirar-los endavant. Perquè en la seva memòria hi ha la consigna que cal adaptar-se, sempre. A les planes que venen hi trobaran vins de qualitat, malvasies úniques, hortalisses menudes per a taules de luxe, mongetes del ganxet, formatge blau d'Osona, oli del Vallès, fusta de castanyer, llenya per a restaurants selectes, vi remença, poltre del Pirineu, fruits secs, ramats d'ovelles, turisme rural, esports d'aventura i molt més. Tot el que els protagonistes han destil·lat del seu passat per atènyer el futur. Hi trobaran també dues famílies de la Catalunya del Nord. I molt per aprendre'n. Molt per intercanviar. Somiem un futur de col·laboració intensa i constant, sobretot per aixecar aquesta vella nació d'Europa, que hauria de ser capaç d'unir el millor de cada banda dels Pirineus, que és on es va forjar i des d'on es va escampar la seva llengua i la seva cultura.

Tornem a la memòria, però. En parlem sovint, els dos editors de Sidillà. La memòria ens connecta amb la pròpia veritat. D'això no en tenim cap dubte, segur que passa a molta altra gent. En el nostre cas, segur que viure en un entorn rural, —a comarques, que en diuen, o encara pitjor, al «territori»— hi té molt a veure també. Malgrat totes les especulacions, encara hi ha camins antiquíssims i s'hi poden seguir molts senyals que hi ha anat deixant la història. Hi ha masos esventrats, debolits, ensorrats... D'un, que és a peu de carretera, a Palafrugell, en diuen que l'amo va marxar a l'exili després de la guerra civil. Mai no va tornar. Ara és un desgavell sense sostre, una selva creixent-li dedins enfora, cap al cel. Un buit de memòria pertorbador amb un senyal de trànsit lluent contra les pedres velles indicant els límits de velocitat pertinents. Però també hi ha masos esplèndids, plens de vida, que entomen el futur amb la seguretat de tenir les arrels fondes, amb arsenals de propostes, d'idees i de gent que els va donant vida. Un *continuum* que no s'esgota, una gent que

torna a gratar la terra, que en treu l'enèsima collita, que manté les armes alçades —metafòricament parlant— en defensa d'això que són. Gent que saben què són. Això és important. No els vendran sopars de duro.

La relació amb la gent, a més, sovint es perllonga enllà de les generacions. L'anar sabent que un hereu escampa va arruïnar aquella casa. O que les indústries van fer baixar la gent d'aquell mas de muntanya al pla. O que els falangistes es van quedar tots els béns de no sé qui. O que els del comitè van matar els homes de tal casa. O que el turisme va buidar un poble que vivia de la vinya. O l'alegria de saber que a no sé on han recuperat una llavor tradicional fora de circuit comercial i que se'n surten la mar de bé. O que en aquest altre mas s'estan escarrassant per poder viure del bosc, quan diuen que el bosc ja no dona. Sigui com sigui, la memòria, el relat que ens diem i que ens expliquem, és sovint l'únic camí que ens permet entendre, a la menuda, pam a pam, el país i la història. No es poden assaltar els cels de les categories sense la suma de les anècdotes menudes, petites veritats enclavades al territori.

—A mi m'explicaven que el besavi, l'Antoni Barenys i Prat, va marxar de Vila-seca perquè algú de la família el va estafar. Coses d'herències.

—Doncs el pare d'un meu rebesavi que es deia Josep Cortadellas Torrellas va marxar de Calaf perquè es va discutir amb el seu pare i va acabar venint a viure a la Bisbal. Anys després, va enviudar, va tornar a casar-se i es va discutir amb Josep Cortadellas i Ramonell, que va ser un meu rebesavi i que era el seu primer fill del seu primer matrimoni.

—A Cal Xenxi, van llogar un paleta per fer un envà. Quan va acabar, va cobrar i se'n va anar a peu a Torrebesses —lo seu poble. I, quan sortia de Sarroca, a vint-i-cinc o trenta passes de Sarroca, lo van anar a *arrometre*. Li van dir que se'n tornés, que l'envà ja havia caigut. I ell los va contestar: 'Què us *feieu compte*, que duraria tota la vida?'. Des de llavors, quan una cosa dura poc, se diu que 'ha fet la durada de l'envà'l Xenxi.'

Sovint de les generacions que ens precedeixen només ens en queda un nom i alguna anècdota. La memòria oral ens ha transmès històries, sobretot, de dos moments trasbalsadors: l'emigració del camp a la ciutat, l'abandó del mas, del lloc dels orígens, i de la guerra civil, aquests terribles mals anys que van passar per sobre dels nostres avis, que els van sacsejar, que els van marcar —i que ens van marcar— per sempre. Els xocs emocionals queden més retinguts que les alegries, ve-t'ho aquí i quina llàstima!

El cas és que aquest 2021 fa deu anys que vam engegar Edicions Sidilà. Hi pensàvem fa dos anys, el 2019. Hem de fer alguna cosa especial, vam convenir. Vam donar-hi moltes voltes. Vam pensar que el que més ens agradaria fer és un llibre especial, diferent, inesperat... Aviat és dit! Com que ja hem explicat que la memòria oral ens interessa molt i com que hem dit també que al nostre entorn aquesta baluerna de masos estimbats i de masos exuberants ens interroga sovint, ens qüestiona i ens sedueix, vam voler que fossin ells el centre d'aquest llibre nou. A més, a aquestes alçades del segle XXI, ningú no ens podrà acusar de pairalistes. Els masos ja no són *mainstream*, ara. Ans tot el contrari. Sembla que van a contracorrent del món. La seva sola presència constitueix un parèntesi, una esmena, un dic a la globalització. Un «resistim encara». Un «perdurem, malgrat el capitalisme». Un «hi som, malgrat la urbanització creixent». Un «ens arrelem al territori com ho fan els arbres. No som nòmades de les modes ni dels vents que corren. Som això i això volem continuar essent.»

Primer vam pensar en masos per on havia passat la història, masos que hi van tenir un paper destacat. Des del Mas Guinardó (a Barcelona), on la llegenda diu que s'hi va estar el bandoler Perot Rocaguinarda —d'aquí el nom del mas i del districte— i des d'on es van dirigir les operacions del setge de Barcelona durant la Guerra de Successió, al mas de Francesc Verntallat, al Mallol (la Garrotxa), on va començar el moviment dels pagesos de Remença, al segle XV. O el Mas Perxés, d'Agullana (l'Alt Empordà), que va acollir l'últim govern de la Catalunya republicana. Des de diferents masos es pot

explicar bona part de la història del país. Però la cosa ens quedava una mica petrificada, mai millor dit. Hi mancava vida. Vam seguir pensant-hi i vam llençar a l'aire una hipòtesi agosarada. I si busquéssim famílies que fa segles que viuen a la mateixa casa? Haurà quedat retinguda, la memòria, en aquestes masies on fa generacions i generacions que hi viuen? Ens podran explicar la història gran a partir de la història petita? Fins a on arriba, la memòria oral, si un no s'ha mogut de la casa que van construir els avantpassats fa molts segles? En trobarem gaires, de famílies tan arrelades? Quins valors traginen? Què els empeny a quedar-s'hi? Com s'ho fan per fer viables unes estructures patrimonials tan antigues? Com s'ho fan per fer front a les lleis de successions i altres penalitzacions administratives? Què representen? Com conviuen amb la globalització? Però, per què serveix, la memòria? Quin valor té la memòria oral?

La memòria s'escampa en forma de llegendes, en anècdotes de difícil datació «que excedeixen el record humà», com deien abans. Corre en coneixements concrets. «En aquest camp no hi plantis mai això», com explica en Francesc Pascual. Corre en la toponímia de la casa que, com passa amb la toponímia del país, manté el record dels usos d'abans, són un fil d'història, també, de vegades una corda que ens emociona. D'algunes de les famílies que apareixen en aquest llibre podem rastrejar-ne fins i tot l'origen del cognom, just en el moment en què es formaven, allà pels segles XII i XIII. Quan la nació catalana (o allò que ara ens sembla que era una nació naixent) tot just era un anar-se fent. Com passa amb els Padrisa de Moià. Quan no existien ni el registre civil ni el de la propietat.

No tenim cap dubte que la vida és un camí salvatge i feréstec. Per fer-ne via la memòria és com una mena de podall que serveix per desbrossar aquell camí. Per obrir clarianes i finestres i lluernes al dia a dia. Ens construïm entorn d'uns valors que ens ha llegat la família, en siguem conscients o no. Mirem el món amb les ulleres que ens han donat a casa. Després anem esmolant la mirada amb les lectures que fem i amb l'entorn en què creixem i segons la intel·ligència que ens hagin atorgat els gens —una altra forma de memòria, la biolò-

gica, ai!—, però la base és difícil de canviar. Som el que hem anat essent. Malgrat que, com diu en Josep Torrallardona, la memòria no és mentida, però sovint tampoc no és 100% veritat. La memòria familiar també té els barrots de la gàbia del context. Tanmateix és la «veritat» de cadascú. La font de la seva energia. La píndola de la seva originalitat.

Tzvetan Todorov¹ deia que: «En primer lloc cal assenyalar que la representació del passat és constitutiva no només de la identitat individual —la persona és feta de les pròpies imatges sobre ella mateixa— sinó també de la identitat col·lectiva. Ara bé, agradi o no, la majoria dels éssers humans experimenten la necessitat de sentir-se pertanyents a un grup. És així com troben la manera més immediata d'obtenir reconeixement de la pròpia existència, indispensable per a tots i per a cadascun.»

Aquí, en aquest lloc concret, mirem de construir un projecte vital. Comptem amb l'experiència dels nostres avantpassats. El que van fer bé i el que els va sortir malament. «La nostra àvia tenia la casa oberta a tothom. I la mama igual», diu la Teresa Baiges, per explicar per què ho continuen fent.

Això ens confronta també amb la història del país. Perquè d'ençà que moltes de les 21 famílies de què parlem a *Arrelats* es van instal·lar allà on són hi ha hagut moltes guerres, revoltes, pestes, pandèmies, fams; han aparegut fronteres abans inexistents, han canviat les formes de govern, es va arribar a un continent desconegut, i el món s'ha anat fent cada cop més petit gràcies als mitjans de transport i a les noves tecnologies. La seva experiència ens permet saltar de la història petita a la història gran, la de tothom.

Vam començar la recerca de les famílies. No va ser fàcil, però ben aviat ens vam adonar que no podríem parlar de totes i que calia seleccionar-les. Encara que pugui costar de creure hi ha moltes famílies arreladíssimes al territori. Més endavant mirarem d'explicar per

1 TODOROV, Tzvetan. *Los abusos de la memoria*. Barcelona. Paidós. 2013. Traduït pels autors de l'edició castellana de Miguel Salazar. Pp. 54-55.

què i com ens sembla que això afecta la manera com els catalans ens hem vinculat al país. Vam fer la selecció tenint present la diversitat territorial. Ens va semblar, com així ha estat, que ens aportarien diferents visions, diferents maneres de moure's i diferents realitats. De fet estem convençuts que la geografia del país, tan variada, contribueix al fet que els catalans tinguem punts de vista tan diversos. És una sort (però no pas per a tot). «És la geografia que fa la gent», diu en Jean Sales. Després vam parlar amb l'Ignasi Revés. Vam explicar-li el projecte i es va deixar embolicar a treballar en aquest llibre. Ell s'ha encarregat de les famílies que viuen a diferents comarques de les regions de Tarragona i de Lleida: el Baix Camp, el Tarragonès, el Priorat i les Garrigues.

Totes les famílies som, per descomptat, igual d'antigues. Però no totes les famílies han anat sumant generacions en un mateix lloc. De famílies que fa un mínim de deu generacions que són a la mateixa casa ja en coneixíem algunes. Ja havíem entrevistat en Lluís Molla, del Mas Molla de Calonge, per posar un exemple. Aquestes deu generacions en un lloc va ser el topall.

Ara tenim el nostre context: els nous temps, les noves formes d'entreteniment, els canvis en les relacions familiars i en les feines, l'allau de noves tecnologies, els cotxes, els avions que ens allunyen de la conversa reposada... La vida s'ha accelerat. Ja no anem al pas del cavall, com diria en Jean Sales recordant el que va escriure l'Arthur Conte, un escriptor que va néixer a Salses... però que va escriure sempre en francès. La memòria s'escurça. El caràcter es castiga. Tot tendeix a la mitjanja i a l'homogeneïtat. En sabem més dels reis anglesos que dels nostres reis. Sabem llegendes celtes i ignorem les nostres. Fa molts segles els pagesos no podien marxar de la terra sense el permís del senyor, sobretot els hereus, que havien de pagar la remença (redempció) per poder marxar-ne. Ara, per mor de la globalització, passa just el contrari: ens fan anar allà on els va millor. Ens desarrelen. També és més fàcil governar un territori de persones sense compromisos, sense lligams, que no coneguin els racons del lloc on viuen. Els humans no som tan diferents d'altres animals.

Som territorials. Som d'un lloc. D'aquest lloc d'on som ens agrada saber-ne el replec i els noms de cada replec. Els límits i els centres. Saber les coordenades d'aquest lloc d'on som ens fa sentir protegits, un xic a recer de la intempèrie.

Fent aquest llibre hem après moltes coses. Ara sabem que la memòria oral minva perillosament. També hem entès que, sense la documentació escrita, moltes de les coses que ens han explicat no haurien arribat als nostres dies. *Verba volant, scripta manent*, encara. Tanmateix hem aconseguit recular fins a l'última pesta negra que es va viure a Catalunya, a la segona meitat del segle XVII, i a la Guerra de Successió a partir d'experiències transmeses de generació en generació, això és fins al final de la Catalunya lliure. Hem vist com la vinya, el vi, ha mantingut moltes famílies vinculades a la terra. Tot el que devem al raïm! Hem constatat també que els masos d'on sabem que vam sortir la majoria continuen essent una àncora, encara que faci segles que cap dels nostres avantpassats no hi ha tornat. Una mena de paradís perdut. Un niu remot, però concret. El mas conforma encara l'imaginari dels orígens. I aquests imaginaris entortolligats dels uns i dels altres ens vinculen al país. D'alguna manera hem entès perquè aquest país es resisteix a l'assimilació. Les arrels són tan robustes que no se les endurà una ventada.

El mas

Totes les famílies que apareixen en aquest llibre viuen en cases pairals. Algunes d'aquestes cases són fora dels nuclis urbans, d'altres són ben bé enmig del poble, i encara algunes són en zones periurbanes, patint sempre per la urbanització que creix. El mas, la masia, és una institució que forma part de la nostra identitat. Té mil anys d'història, malgrat que en aquests mil anys hagi canviat profundament. Puig i Cadafalch la feia hereva de les vil·les romanes, tan escampades pel país, i així les reivindicava. A l'edat mitjana les masies vertebraven el territori. Era la manera com, a la Catalunya Nova, on els

musulmans van ser molt més temps, es repoblava i com s'assegurava la terra conquerida. Els senyors tenien interès perquè aquests masos fossin rendibles i volien assegurar-ne la continuïtat de l'explotació a través dels hereus. El 1348 la pesta negra va arribar a Europa. Va morir un terç de la població catalana i molts masos van quedar abandonats. *Els masos rònecs*, en deien. Eren masos petits, fets amb parets de tàpia, fàcilment deteriorables. Molts d'aquests masos, com veurem, van desaparèixer. Els senyors, per poder mantenir les rendes, van intentar incrementar les servituds. No hi havia, però, prou població per ocupar tots aquests masos rònecs i els van haver de cedir als pagesos d'altres masos, però a canvi d'una renda més baixa. Al segle xv aquests pagesos s'havien enriquit amb les noves explotacions i tenien armes per defensar-se. Les guerres Remences van ser la resposta a les pretensions dels senyors. Aquelles revoltes es van acabar amb la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486). Moltes de les famílies que apareixen en aquest llibre s'esmenten també al *Llibre del Sindicat Remença* (1448). Eren aquelles masies idealitzades al segle xx, on ben aviat «es farien presents alguns signes inequívocs de la folgança dels antics pagesos de remença com ara els finestrals gòtics o fins i tot alguns escuts².»

Com a unitats familiars i d'explotació de la terra, alguns masos, els que van anar superant les generacions amb bones aliances matrimonials i sense gaires endeutaments, els que van superar els períodes bèl·lics i les pestes, van poder créixer. Molt pagesos es venien les terres a pagesos veïns i, en arribar al segle xviii, ja eren pocs els pagesos de remença que quedaven als masos originaris. Eren els més forts. També en aquells temps van arribar a Catalunya molts francesos i occitans cercant feina. Hi va haver pagesos que van cedir petites parcel·les en emfiteusi a canvi d'artigar noves terres, de guanyar camps

2 PUIGVERT I SOLÀ, Joaquim M. «L'elaboració del discurs paisatgista a la Catalunya contemporània: la contribució dels arquitectes i els estudiosos de la masia (1908-1936)». *Estudis d'història agrària*. Núm 12. Institut de llengua i cultura catalanes. Universitat de Girona. 1998. Pp. 77-108.

al bosc. Així es van escampar arreu una munió de masos petits. El país es va emplenar de feixes i es plantaven vinyes arreu. Els pagesos més pobres van començar a tenir contractes de masoveria. Més tard, de rabassa morta. Els pagesos més grans van començar a ser una classe social influent. Molts van ser Ciutadans Honrats. Els masos es van haver d'engrandir i cada cop hi vivia més gent. Canviava el model d'explotació. Calia més mà d'obra. El 1860, el moment de més esplendor, hi havia a Catalunya al voltant de 20.000 masies³. Aviat és dit. No totes eren de la mateixa condició i encara és probable que moltes no fossin comptabilitzades. Els propietaris grans es van fer hisendats, rendistes, molts van marxar a ciutat, les guerres carlines també hi van contribuir... Eren personatges importants de la vida pública. En temps de sufragi censatari, podien votar. Molts van estudiar carreres universitàries i es van establir com a professionals. Sovint al capdavant del mas hi van quedar masovers. L'Elvis Mallorquí, que ha revisat el llibre, diu que aquest «és el moment que Josep Pla descriu com la «revolució silenciosa» que es produeix a les notaries catalanes. Després de la guerra civil, molts propietaris de masos (hisendats) venien les explotacions a qui realment les treballava: els masovers.»

A finals del segle XIX i al segle XX amb la fil·loxera, la caiguda dels preus agraris i el procés d'industrialització del país, moltes masies van entrar en crisi. L'abandó del món rural es feia cada cop més evident. Tornaven els masos rònecs. Els que continuen vivint a pagès han de fer com l'aigua: adaptar-se a les noves circumstàncies. Tot és més difícil. Les famílies que apareixen en aquest llibre (i moltes altres que no hi hem pogut encabir) són un exemple de voluntat de ser, de voluntat de continuar, de voluntat de pervivència. «Qui sóc jo per acabar amb una història que fa segles que continua?», es demanen.

Aquests masos formen part d'un entramat molt complex, sovint antiquíssim. Per anar donant resposta als reptes que els han anat pre-

3 ESTEVE PALÒS, Albert i VALLS FÍGOLS, Miquel. «Masos, masies i cases de pagès a la Catalunya de 1860: una anàlisi espacial» a *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 69. 2010.

sentant els segles, els seus estadants hi han hagut de construir torres de guaita, hipogeus profunds, patis, barris o baluards, túnels i mines d'aigua subterrània, pous profundíssims... D'ençà del moment de la seva construcció, segles enllà, les cases i els masos s'han mogut, han crescut, n'han absorbit d'altres, s'han eixamplat, han patit incendis, els han atacat, els han embellit, els han protegit, els han restaurat, els han amenaçat i han girat. Adaptar-se o morir.

Aquest país ha tirat endavant gràcies a la vinya, ja ho hem dit. Els ceps, les parres, els mallols, han permès a moltes famílies continuar al peu del canó, defensant la seva llibertat i la seva independència des de fa segles. Brindem!

L'hereu

Com és ben sabut a Catalunya es pot triar entre el sistema d'herència igualitària, el sistema d'hereu únic i diverses variants entre ambdós. Sempre hi ha hagut la llibertat de testar. L'hereu, com a institució —la pubilla, si hereta una noia— preveia que el fill primogènit i preferentment mascle heretés finca i béns, mentre que cabalers o fadristerns s'havien de repartir la legítima, el 25% dels béns restants. L'hereu, com a institució, és tan antic com la masia. Té mil anys d'història. Mas i hereu són un binomi que ha donat molt de joc, molt de futur. Amb la institució de l'hereu (continuadora del dret romà) es garantia la pervivència i la continuïtat de la finca i de la família. L'Elvis Mallorquí ens recorda que «van ser els senyors feudals (a la Catalunya Vella), al segle XI, qui van adaptar les rendes feudals a la realitat preexistent dels masos, de manera que van fer responsables els titulars dels masos del pagament de les rendes. Per això, els senyors feudals buscaven la continuïtat de l'explotació dels masos assegurant que la tinença del mas no es fragmentés a cada generació i passés sencer a un sol hereu. Per tant, són els senyors feudals qui generalitzen el sistema de l'hereu (i, a partir del segle XII, adopten conceptes del dret romà que es difon en aquella època).»

Mentre que els fadristerns es dedicaven al comerç, a la indústria, marxaven a algun altre mas via casament o passaven a formar part de l'església. «No és estrany, doncs, que a l'entorn de l'hereu s'hagi construït un dels mites més potents de la memòria col·lectiva catalana. Per a molts de catalans, la prosperitat catalana ha estat un producte de la dinàmica generada pel sistema de l'hereu. A l'hora de fer una síntesi històrica de l'evolució d'aquesta pràctica hereditària, hem de deixar de banda aquestes idees. Que un país d'hereus s'hagi industrialitzat i hagi esdevingut un país ric no vol dir que s'hagi enriquit gràcies a la figura de l'hereu, simplement vol dir que la pràctica jurídica de l'hereu no va impedir el creixement econòmic i la industrialització»⁴. La figura de l'hereu, però, ens singularitza.

Això, posat en ple segle XXI, ha canviat un xic. No cal que l'hereu sigui el primogènit, ni tampoc, per descomptat, el fill mascle. La Teresa Dalmau és descendent d'un cabaler perquè l'hereu va morir sense fills. En Jordi Plana-Rovira, és el fill petit i l'hereu perquè era «a qui li feia més gràcia». En William Jonqueres d'Oriola és el segon fill. Quan pregunta per què és l'hereu, son pare li diu: 'Ho vas triar tu'. Perquè, de tots tres fills, ell sempre estava a punt d'anar a la vinya. A Can Casamada l'hereu va ser el germà petit perquè durant la Guerra Civil es va quedar al mas amb els masovers i, de fet, era l'únic que havia mantingut la relació amb la terra.

«Ser l'hereu és una responsabilitat», ens han respost molts dels entrevistats. No és gens fàcil. «Aquí la tradició oral que *escoltaes* dels padrins, la seva mentalitat, girava entorn de la casa. El meu padrí i la meua padrina deien: 'Aquella casa tan bona s'ha perdut. Quina vergonya!'. La tradició és que havies de deixar la casa més amunt d'on l'havies trobat», explica en Jaume Orteu. «No marxar del mas és un tema de valors», diu en Josep Torrallardona, que afegeix: «L'hereu és el responsable de la família. Qualsevol que vingui que sigui de la fa-

4 CONGOST, Rosa i GIFRE, Pere. Estudi introductor i a *127 genealogies de Fernando Viader. La memòria familiar dels propietaris gironins*. Edició a cura de Ricard Garcia i Pere Gifre. Biblioteca d'història rural. Girona. Gener 2004.

mília tindrà aquí l'escalf o el cau per amagar-se». La Noemí Vilaseca diu d'en Francesc Pascual, el seu marit, hereu de Can Pasqual: «No sap què passarà ni qui ho continuarà, però la seva motxilla és que això continuï, la porta a sobre. Si no tingués aquesta motxilla potser no plantaria aquella vinya». Com passa sovint a pagès la mentalitat que mana és la mirada llarga: «Pensar en el bé d'això, no en el meu bé». Els valors.

La memòria

Troblem els avantpassats de moltes d'aquestes famílies en els fogatges medievals, en pergamins de segles reculats, en el *Llibre dels Feits* de Jaume I o en el *Llibre del Sindicat Remença*, ja ho hem dit. Moltes d'aquestes famílies conserven grans arxius patrimonials que demostren la importància de la memòria del patrimoni familiar. Encara que no sabessin llegir en llatí —com diu l'Elvis Mallorquí— saben que les escriptures eren importants per garantir els seus drets sobre els masos. Les desaven en caixes de fusta i les treien cada cop que el senyor els feia refer un capbreu. En algun moment històric alguns han estat batlles, jurats, síndics, juristes, militars d'un i d'altre bàndol, o han mirat de no implicar-se gaire en la vida pública però, per damunt de tot, la categoria que els ha estructurat de forma transversal i permanent ha estat la condició de pagès o de ramader, depenent de les comarques on viuen. Tots toquen molt de peus a terra perquè la realitat de la vida sempre s'imposa. Estan acostumats a treure's les castanyes del foc i a arromangar-se quan cal. De les generacions que els precedeixen n'han après moltes coses. Sobretot dels bons i dels mals moments que els tocarà viure. I han après també que l'important és treballar amb la mirada llarga, perquè sovint cal treballar per un demà que viuran els seus descendents, no pas ells, encara que siguin ells qui hi posin la feina i l'energia. La història els ha passat per sobre molts cops. La Guerra Civil va impactar de forma brutal en

totes aquestes cases. La van viure com una pesta, com un cicló. Van fer el que van poder. Saben, però, que lluiten cada dia per una veritat, per la seva veritat, per quelcom que els ha arribat de molt lluny i no se senten amb el dret de malversar-ho. Treballant des d'aquesta certesa íntima ens sembla que són imbatibles. Perquè, on trobarem una força més gran que aquesta?

La quantitat d'informació que hi ha a *Arrelats* és ingent. Llegint-lo podran recular molt lluny. Cal dir que *Arrelats* és un llibre ple d'hipòtesis. No totes tenen resposta, potser moltes ja no la poden tenir. En algun cas hem pogut aclarir un misteri antic. ¿Qui era aquell soldat que va tornar a Cal Bargalló després de la Guerra Civil per portar un Sant Sopar, com havia promès que faria? En un dels masos hi ha el que podrien ser restes ibèriques. No ho sabem. Hi ha encara moltes altres coses, obres que han costat moltes hores de feina, que no tenen ningú que les expliqui. També hi ha masos que ens parlen d'antigues vil·les romanes al peu de la Via Augusta. N'hi ha que deuen el nom —i també el cognom de la família— al tipus de terra que ocupen. Famílies endèmiques, en diu l'Elvis Mallorquí. Ens reporten als inicis de la nació. També hi apareixen els masos rònecs que van quedar buits a l'edat mitjana. Hi ha segells de cera de Pere el Cerimoniós. I potser algun occità de religió càtara cercant refugi a Catalunya. De pagesos de remença n'hi ha uns quants, i d'aquí n'hi ha que han pogut estirar drets que arriben fins als nostres dies. De les pestes del 1651 encara n'ha quedat un aplec familiar. Donen les gràcies per haver-la sobreviscut. Passarem per la guerra dels Barretines i per la Guerra de Successió. Viurem la Guerra del Francès i les diverses carlinades del segle XIX. Alguns dels pagesos es faran hisendats. Viurem l'arribada de la fil·loxera, la caiguda dels preus agraris i la guerra civil. La guerra civil, ai! La llosa que els va caure a damunt! I viurem la darrera pandèmia, que també ens ha caigut a sobre i que ha afectat la confecció d'aquest llibre, per recordar-nos que la vida és dura, que no hi ha promeses ni fantasies que ens estalviïn els mals anys que hagin de venir.

El futur

Diuen els Rovira que han passat per la història amb prudència, seny, traça i, sobretot, sobretot, anant bastant a la seva. Som un país de supervivents, és cert. Fa segles que no tenim qui ens defensi i això ha accentuat, poc o molt, diríem que força, l'individualisme. Els Rovira han aprofitat la bellesa del paratge on viuen per fer un càmping que han batejat amb el nom de *Vall de Campmajor*. Amb aquest gir de timó a l'economia tradicional podran continuar essent on eren. Això mateix han fet a Casa Postils. Lloguen les terres i fan turisme rural. Així poden conservar algunes de les masoveries que tenen.

A Gramuntill el corrent elèctric no hi ha arribat mai. L'aigua els ve de sota una roca. Hi ha una font que abans era molt abundant, però ara han hagut de fer una captació. Han hagut de fer dos dipòsits per abastir la casa i les terres. S'ho han hagut de fer tot ells. Tenen oliveres i vinyes i horts, però lloguen el mas per a turisme rural. També en aquest cas això els ha permès mantenir-lo. A Ca n'Illa de Molló també fan turisme rural. Però és una de les cases que tradicionalment ha portat cada estiu els cavalls a pasturar a Rojà, al Conflent. Ho poden fer perquè hi ha un acord que els ho permet des d'abans del Tractat dels Pirineus. Amb el cavall català pirinenc tenen una finestra de futur. Aquesta és la mateixa aposta que han fet a Casa Borrut, a Esterri de Cardós. Van tenir vaques lleteres, però el que els ha permès sobreviure són les ovelles, el cavall català pirinenc, que és ven molt bé a Itàlia i al Japó, i la casa de turisme rural en què han transformat les velles quadres de les vaques.

A Cal Miqueló també fan turisme rural. Ha estat la manera com han pogut rehabilitar la casa i assegurar-ne el futur. A més, gràcies al canal d'Urgell, van poder plantar fruiters i panís. I han engegat un granja porcina de cicle tancat. A les envistes tenen un projecte de producció ecològica de porcs i de fruita seca. Al Mas d'en Gregori lloguen les golfes que han transformat en un allotjament turístic. I

no gaire lluny del mas hi han construït el parc Vies Altes, que respon a la seva passió per la muntanya. És un *parc d'arborisme*, diuen.

A Can Castellví, que vivien de la terra i del bosc, a pocs minuts de Barcelona, també s'han hagut de reinventar sense perdre la seva essència. Han fet un restaurant i una granja. N'ofereixen visites per a grups escolars, per a casals, visites guiades i activitats per tal que els més menuts vegin de prop com funciona una granja. Del bosc encara en treuen llenya. La porten amb una grua a qui els en demani. I també en fan per a la restauració: un tipus de llenya especial per a barbacoes, un altre especial per als calçots, llenya de llorer per fer fumats... A Can Nualart també tenen molt de bosc i oliveres. Com que el tema dels olis els apassiona treballen per fer-ne un de primera amb les varietats locals: la vera, que és una oliva que fa un oli molt afruitat i gustós i la blanqueta, que és petita, similar a l'arbecuina, molt suau. Venen d'una família molt emprenedora. Els Nualart van crear el primer servei domiciliari d'aigües del Vallès Oriental, van canalitzar l'aigua fins al centre de la Garriga i van tenir la primera línia de telèfon de Catalunya.

També a Can Casamada s'han especialitzat en una varietat local: la mongeta del ganxet. Fa anys que hi treballen. Són hereus de la cultura de l'esforç i sempre tenen la paraula solució a la boca. Saben que, quan vinguin maldades, només es tindran a ells mateixos. Els Mataró de Cerdans sempre han viscut del bosc. Però el bosc, i el rendiment que dona, ha anat canviant molt. Fa moltes generacions que gestionen el bosc, senyal que en saben i que ho fan bé. Amb afany divulgatiu van crear l'Escola del Bosc. Van ser dels pioners a plantar arbres de Nadal. Van contribuir a fundar l'Associació de Propietaris del Montseny amb la idea que siguin els propietaris qui gestionin directament el bosc. Amb la fusta de castanyer fan mobiliari per a parcs infantils, aspres per a les vinyes i per als fruiters i el que calgui.

Al Molí de la Llavina s'han hagut de reinventar més d'un cop perquè un molí no té grans extensions de terra i perquè l'arribada de l'electricitat va escapar qualsevol expectativa de futur. Un molí hidràulic? En Josep va decidir fer formatges, perquè el que li agradava

era transformar coses. El producte estrella que ha sortit de les seves mans és el formatge blau d'Osona. El 2018 va guanyar el concurs Lactium de formatges artesans de Catalunya. També ofereixen visites al molí amb una degustació dels formatges i del pa que fan. A Can Pasqual tenen vinyes que fan raïm de primera qualitat. Fa uns anys van decidir-se a tornar a fer vi per acabar de tancar el procés. El resultat és el vi blanc, el negre i el cava marca Oxigen. A l'antic celler hi han fet un museu que obren al públic per explicar qui són, què fan i per què. Profunditat de capes.

Que la tradició pot ser revolucionària ho demostren, entre d'altres, els Molla de Calonge. Han sabut treure tot el suc de la Sentència Arbitral de Guadalupe (1486), que és la victòria dels remences contra els senyors. «Els pagesos tenim dret a vendre directament els nostres productes onsevulla. Sempre que siguin nostres i sempre que la venda sigui a la menuda. Nosaltres venim de molt abans dels permisos que donen les administracions. No hi ha cap normativa municipal, catalana, espanyola o europea que pugui impedir que venguem a la menuda el que ha sortit dels nostres camps», diuen. Lluitadors i rebels de mena, fent apologia de la tradició i dels costums i de la manera antiga de fer les coses, van constituir la Fundació Remença per defensar els seus drets i els de tots els pagesos del país. Els Bartra Roig, de la Serra de Ribes, també es van capbussar en la tradició per elaborar un vi moderníssim que ara trobaran als millors restaurants. Van recuperar la malvasia i ara elaboren «Sasserra, malvasia de Sitges», un vi blanc i sec amb totes les virtuts d'un raïm difícil de cultivar i d'origen llegendari. També ofereixen la possibilitat de visitar la seva finca Vega de Ribes per posar en valor i per explicar que són en un lloc únic, en un terreny especial, per explicar la seva història, i, si els clients ho volen, per tastar el seu vi. Tenen visites d'arreu del món.

En Jean Sales, de Casa Sales, a Perpinyà, ens va semblar un cas claríssim d'on es pot arribar pouant de la memòria, amb els peus ben afermats a terra, i amb la mirada posada sempre més enllà, més amunt, sense complexos. Assaltar els cels. En Jean Sales es va adonar

que «calia pensar en la seva identitat, molt diferent de la francesa. Aquest departament —el Rosselló— té un munt de coses climàtiques i geogràfiques que el fan diferent. Les han pas fet els homes aquestes coses. El sol que tenim és més brillant que el de Tolosa i el Mediterrani, el sem pas inventat, mes tant el Canigó com el Mediterrani han fet com sem la gent d'aquí. Jo pensí que és la geografia la que fa la gent». Va decidir que calia prendre consciència d'això que som. Es va dir que aquí tenim un luxe que és autèntic, que és un luxe simple, però genuí. I ho titula: el luxe simple català. «La geografia i el clima han modelat el nostre territori català, generació rere generació, tenim una autenticitat, una simplicitat, una sinceritat, un caràcter i un temperament únics, unes virtuts estranyes... Sem pas nosaltres qui posseïm la terra, és la terra que ens ha fet com sem. L'anticipació demana coratge i força. Mes cal renovar per poder continuar, és pas mirant el passat com s'avança. Cal renovar. I també la nostra identitat. Mirar el futur.»

No tenim cap dubte que cal força i coratge per assaltar el futur. Segurament només cal un xic més de confiança i d'aprendre a treballar junts. Els uns amb els altres. Així segur que no tindrem aturador.

Les famílies

Els Plana-Rovira són a Sant Miquel de Campmajor des del 1182. Un dels llibres de comptes que van trobar a casa tenia les cobertes de pergami. Al revers d'aquell pergami s'hi ha trobat el document més antic que parla de Sant Jordi a Catalunya. Encara avui dia celebren un aplec cada any en agraïment per haver sobreviscut la pesta de 1651. Viuen de la terra i complementen els ingressos amb la gestió d'un càmping.

Els Casamada són a Castellar del Vallès com a mínim des de 1217. Sempre tenen la paraula *solució* al cap. Passi el que passi. «No puc' no es pot dir», afirmen. A més dels boscos, del bestiar i del conreu de la terra, han contribuït a la difusió de la mongeta del ganxet.

Els Mataró de Cerdans (a Arbúcies) són al Montseny des de 1218. Viuen del bosc, igual que els seus avantpassats. Recorden que abans els pactes se signaven donant-se les mans sota una alzina coronada. Són grans divulgadors del bosc i fan tota mena de productes amb fusta, sobretot de castanyer. Exporten arreu aspres fets amb perxes de castanyer adult.

Els Torrallardona són a Castellfollit del Boix (el Bages) des de 1230. Continuen menant les terres i els ramats, però ho combinen amb la feina de veterinari d'en Josep, que treballa per a altres empreses.

Els Padrisa de Can Pedrisa, de Moià (el Moianès) hi són des de 1289. No tenen grans extensions de terra i es dediquen al conreu de farratges i als ramats com han fet sempre. L'àvia d'en Josep li explicava que, en temps reculats, un hereu de la casa va quedar sol, orfe, i que el van pujar entre la casa de baix i la casa de dalt a canvi d'unes terres, perquè no es perdés el cognom. Són l'instint de conservació del patrimoni.

Els Molla són al Mas Molla de Calonge (el Baix Empordà) des del 1338. Han creat la Fundació Remença per defensar els drets dels pagesos que es deriven de la Sentència Arbitral de Guadalupe. Han guanyat tots els plets que els ha presentat l'administració. Fan vi com els seus avantpassats i el venen al celler com sempre havien fet els pagesos.

Els Nualart són a Can Nualart, al Passeig de la Garriga (el Vallès Oriental), des del 1352. A la capella del mas hi ha un esquellot antiquíssim que ha generat una llegenda en què els protagonistes són els traginers. Els Nualart encara menen boscos, fan oli de primera qualitat de dues varietats d'oliva, la vera i la blanqueta. Han estat sempre una família inquieta i emprenedora.

A Can Castellví de la Rierada, que és a Molins de Rei (el Baix Llobregat) hi són des del 1380. L'avi d'en Joan Castellví explicava als nets quan eren petits tot d'històries familiars les tardes d'estiu, a l'ombra d'un lledoner que és tot ell una llegenda. La memòria oral de Joan Castellví s'allarga fins a la guerra de Successió, s'emplena amb les carlinades del XIX i arriba amb molt bon múscul fins al segle

xx. Fa caure d'esquena! Ara encara viuen del bosc, de les visites guiades a la seva granja i d'un restaurant que han obert al costat de casa.

Casa Postils, que és a Navès (el Solsonès) ja es deia així quan hi va anar a viure en Pere Godail el 1414. Diu la memòria familiar que era francès, probablement occità. La casa va canviar el cognom a ell i a tots els seus descendents. És una casa pairal encimada, emmarcada per les cingleres de Busa. S'hi barregen liberals i carlins al llarg de la història. Ara lloguen apartaments rurals que han fet en unes masoveries antigues.

Els Llavina són al Molí de la Llavina (Centelles, Osona) des del 1497. Diu una llegenda que Felip Vè va regalar una espasa d'or a un seu avantpassat. Encara tenen un molí que funciona amb l'aigua d'una bassa. Però ja ningú no molina amb pedres, com abans, i no tenen prou terres per viure de l'agricultura. En Josep Llavina, però, ha aconseguit fer i viure del que més li agrada: els formatges i especialment el formatge blau, que és el rei de la casa.

Els de Casa Sales (1510) són al camí de la Ribera de Perpinyà des de fa deu generacions. S'han especialitzat en el conreu d'hortalisses menudes per àpats de luxe. Reivindiquen l'autenticitat, el luxe simple d'això que som els catalans, banyats per la llum d'un sol que no enlluerna.

Els Pascual són a Can Pasqual (Gelida, l'Alt Penedès) des de 1531. Els vestigis de la casa són, però, antiquíssims. Són al bell mig del corredor mediterrani des del temps dels romans. Sempre han tingut vinyes. Mitja casa és un celler. Saben que han passat moments bons i moments dolents. I que l'important és treballar pel bé de la cosa, no per al bé d'un mateix.

Els Bartra-Roig són a la Serra de Sant Pere de Ribes (el Garraf) des de 1540, però el mas és molt més antic. Tenen una torre de guaita medieval i un hipogeu subterrani que no té ningú que l'expliqui. De la consulta de papers antics en va sorgir la idea de recuperar la malvasia com un vi sec i ben especial. Malgrat tot han de combinar la feina al mas amb altres feines com a professionals, perquè només amb el vi que fan no se'n sortiren.

Els Jonqueres d'Oriola són a Cornellà del Bèrcol (el Rosselló) des del 1559. La família, però, és originària de la Garrotxa i un seu avantpassat apareix al *Llibre dels Feits*. Mil anys d'història. És l'única família d'aquest llibre amb títol nobiliari. Durant la Revolució francesa van haver d'exiliar-se a la Catalunya del Sud i van comprar el monestir de Serrabona per poder-lo preservar. Com els seus avantpassats, continuen fent vi.

La família Dalmau és a la Nou de Gaià (el Tarragonès) des de 1583. El primer que hi va ser era conegut com en «Dalmau del pou» i és que, a dins de casa, hi tenen un pou de 80 metres de fondària i més de quatre segles d'història. La família ha anat vivint de la terra, dels fruiters i de la vinya que han anat alternant als seus camps.

Els Buxeda són a Ca n'Illa de Molló (el Ripollès) des de 1592. Són ramaders com els seus avantpassats i han mantingut viva la transhumància de cavalls, eugues i mulats a les pastures de Rojà (entre el Vallespir i el Conflent) segons un acord anterior al Tractat dels Pirineus. 'S'hi fa una regalíssia que aquí no l'hem vista mai', diuen.

Els Orteu són a Casa Borrut, a Esterri de Cardós (el Pallars Sobirà) des del 1598 segons sembla. Sempre han tingut ramats, sobretot d'ovelles, i han sembrat farratge per als ramats i blat per al consum propi. Han vist com l'emigració que emplenava les ciutats els buidava el poble. I saben que no marxaran mai de Casa Borrut, perquè tenen el compromís de deixar-la millor de com l'han trobat.

Els Baiges són a Cal Bargalló, a Montbrió del Camp (el Baix Camp) des de 1608. Tenien molta finca, molta vinya, però va arribar un moment que no hi havia diners. La recerca genealògica que ha fet la Teresa li ha permès recuperar centenars d'avantpassats. I han mantingut viu l'esperit d'ajudar els altres.

Els avantpassats dels Cuberes van arribar a Gramuntill (la Pobla de Segur, el Pallars Jussà) el 1635, quan Gramuntill era pas obligat per tothom que volia travessar Collegats. Després van fer la carretera. I a Gramuntill van viure el temps de la misèria i de la gran misèria. Van veure com la casa començava a ensorrar-se. I van decidir

tornar-la a aixecar. Ara és una casa de turisme rural on encara fan oli dels centenars d'oliveres que tenen.

El Mas d'en Gregori i Can Pellicer són el mas i la casa de la família Fernández a Porrera (el Priorat). El mas ja hi era el 1670. Una vegada hi va haver un incendi i van haver de començar de cap i de nou. El primer fill que es llevava era el que es posava el parell d'esparidenyes que tenien. Una generació va lluitar contra Napoleó. D'altres van fabricar carbur. Ara combinen el que els dona la terra (vinya, olivers, ametllers) amb l'allotjament rural i el parc d'oci Vies Altes.

A Cal Miqueló, a Puiggròs (Les Garrigues) els Cau hi són des de 1778. Eren i són pagesos. Van veure l'arribada de l'aigua del canal d'Urgell. El regadiu els va reviscolar les collites. Ara viuen de la cria de porcs, dels fruits secs i del turisme rural. La casa va estar 35 anys abandonada, tot i que els Cau vivien a la casa del costat. L'hereu l'ha recuperada perquè 'Una cosa que ha durat tant temps, he de ser jo, que ho *tomba*?'

Agraïments

Finalment volem agrair a totes les famílies que ens han atès l'estona que ens han dedicat i que ens hagin obert les portes de casa i de la memòria familiar. Els hem anat enxampant sempre enfeïnats amb les sembres i les collites a mig fer. Moltes gràcies, de cor. Per visitar-les hem fet milers de quilòmetres i això ens ha permès conèixer un xic més el país i, sobretot, els nostres compatriotes. N'estem molt agraïts.

També volem agrair als historiadors locals d'aquest país la feina que han fet, molts d'ells sense carrera, però amb un entusiasme i una estima pels pobles on han nascut que els permet superar qualsevol entrebanc. Sense tants estudis d'història local com tenim, confegir els textos hauria estat molt més complex i els resultats, més pobres.

Hem d'agrair també a les persones que esmentem tot seguit que ens hagin ajudat en algun punt de la recerca.

A l'Albert Molgó, que ens va facilitar el contacte amb l'Eduard Cau. A Joan Bellmunt, que va escriure el diari de Cal Miqueló. A la Txell Blay, que ens va contactar amb Cal Bargalló. A la Mònica Gili, la Margarida Trias i la Margarida Loran, indispensables per seguir la pista del Sant Sopar de què ens va parlar la Teresa Baiges. A en Ricard Ramon, que ens va posar en contacte amb el Lluís Virgili, sense el qual la història de Cal Dalmau no fóra tan completa. A la Rosa Canela, que ens ha ajudat sobre el pou de Cal Dalmau. A la Raquel Estrada i el Lluís Estrada, que ens van adreçar a Montserrat Llorens, la qual ens va confirmar que la casa de què parlava el Lluís Virgili era Cal Prats. A l'August Prats, que ens va parlar del parc Vies Altes. A la Montse Fernández, que ens va enviar els escrits de son padrí i que ens va posar en contacte amb el Josep Fornés, el qual havia fet un arbre genealògic de Cal Portuguès del Masroig. A l'Eugènia Fernández, descendent d'una de les branques de Cal Portuguès, que ens va enviar les pàgines del diari de son pare on s'esmentava Cal Pellicer i el Mas d'en Gregori. A la Nuri Estadella, la Carme Asensio i al Jordi Porta, que ens van prestar els llibres per escriure sobre la Nou de Gaià i Porrera.

A l'Eugeni Casanova, periodista etnògraf, sociolingüista i un munt de coses més, que coneix com pocs la Catalunya del Nord i sense el qual ens hauria estat molt més difícil trobar les dues famílies d'aquesta part de Catalunya amb qui parlem. A la Núria Batllem, de l'Arxiu Comarcal del Pla de l'Estany. A les bibliotecàries de la Biblioteca Pere Blasi, de Torroella de Montgrí: la Cristina Rufí, la Marta Vilella i l'Angelina Iglesias. A la Roser Bisbal Vidal, de la biblioteca «La Cooperativa» de Centelles. A en Ramon Tarter, arxiver de Moià. A l'Ester, de l'Ajuntament de Navès. Al David i la Teia, de la biblioteca de Castellar del Vallès. A en Lluís Marmi, de la Tradillibreria. A en Joaquim Garcia Porcar i l'Alberto Torra Pérez de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, a en Rosendo Manrique, de la biblioteca de Sort i molt especialment a la Fundació Noguera que fa una feïnada ingent en la preservació i divulgació del patrimoni històric documental català. Això sí que és una estructura d'estat!

També volem agrair a l'Elvis Mallorquí que hagi fet una revisió dels textos. Totes les observacions que hi ha fet han estat interessants i oportunes. Gràcies.

Xavier Cortadellas i Judit Pujadó
Gener de 2021